

Az összetartozás építőkövei

Gondolatok Silling István *Szenttisztelet és népi vallásosság a Vajdaságban* című könyvéről

Folyamatosan változó mikrovilágunkban sok érték menne veszendőbe, ha nem lennének olyan szorgalmas kutatók, mint amilyen Silling István, a nyugat-bácskai „kupuszinológus”, nyelvész, művelődéstörténész, a vallási néprajz avatott gyűjtője, feldolgozója, közreadója.

A jelek, melyeket elődeink hagytak ránk, szerencsés esetben még napjainkban is ott állnak a tájban, a települések forgalmas pontjain, s hirdetik az állítatók szándéka szerint a hit diadalát. Mindennek oka a régi ember Istenhez simuló viszonyában keresendő: „Hallgasd meg, Uram, a mi könyörgésünket, és a te szolgálid útjait a te üdvösséges oltalmaddal igazgasd, hogy e világnak és az úton járóknak számtalan veszedelmi közt a te segítségével megőriztessünk.” Többek között e sorok is olvashatók a katolikus megújulás előmozdításán fáradozó Pázmány Péternek 1606-ban megjelent *Keresztényi imádságos könyvében*.

A könyörgések mellett a barokk korban kezdték állítani tömegével a katolikusok a keresztek korpusszal vagy anélkül, no meg a népszerű szentek szobrait – írja Silling István könyve bevezetőjében. Ahogyan utal arra is, hogy az 1990-es évektől kezdődően a barokk kánont megbontják, feltörik a tájidegen szakrális építkezések.

A folyamatot figyeli, dokumentálja, elemzi és élénk tárja legújabb kötetében a szerző. Mint azt megjegyzi, az összeválogatott tanulmányok főként Nyugat-Bácska szakrális kisémlékeit és a hozzájuk kapcsolódó kultuszt tárgyalják, de vannak nagyobb ívű, vajdasági kitekintésű cikkek is a kötetben.

A sort nyitó tanulmány, a Szent Antal-tisztelet Nyugat-Bácskában című, igen nagy idősíkot vázol fel, tekint át. A népszerű ferences kultuszának táji gyökereit a török kor végétől napjainkig kíséri figyelemmel a szerző. A Boszniából érkező barátok nyomát követve – Silling szerint –

mindenütt találkozhatunk a szent tiszteletével. Megtudhatjuk, hogy a Bács városka határában álló kápolnát buzgón látogatta a búcsús sokaság, majd ennek a vallásos buzgalomnak Tito elnök vadászterülete szabott határt, parancsolt megálljt, s napjainkban is csak a búcsú napjára, június 13-a utáni vasárnapra nyitják meg az egyébként zárt kapukat.

A kutató számba veszi a vidék építetőit-adományozóit, így például Apatin, Gádor, Csonoplya, Szond, Doroszló, Kupuszina, Monostorszeg, Zombor szobrait, oltárképeit, kápolnáit s a köréjük szerveződő kultuszt mutatják be.

Majd egy másik népszerű szent, Nepomuki Szent János tisztelete következik a sorban. Mint írja: „A XVIII. századi újraneépítés korában a köztér szakralizációjában itt is fontos szerep, jelentős vallásdidaktikai feladat jutott a dinasztikus törekvéseknek...” Ez utóbbinak példája a fent nevezett szent köré szerveződő vallásos hódolat, hiszen 1729-ben, a csehországi Glatzban született Althan Mihály Frigyes váci megyés püspök közreműködésével avatták szentté, s hamarosan nemcsak a vízenjárók, molnárok, hanem a víz mellé telepedett falvak, városok lakóinak körében is igen népszerűvé vált.

A tanulmányt olvasó szembesülhet a kutatói magatartásnak a régi iratokot vallató példájával, amikor is azt igyekszik megnyugtatóan tisztázni a szerző, hogy mikor is épült a vidék egyetlen, rokokó stílusban készült Nepomuki-kápolnája.

Talán a szent tájba állított szobrainak jutott a legmostohább sors: mindössze hét maradt meg belőlük az ezredfordulóra.

Egy másik védőszent, Szent Flórián nyugat-bácskai kisemlékeit tárja a kötet harmadik tanulmányában az olvasó elé a szerző. Megállapítja, hogy a kutatott területen mindenütt állt/áll szobra, ahol hiányzik, az a vallási emlékműveket leromboló intoleranciának tudható be. Kultuszának terjedését főként a németek megtelepedésével magyarázza. Ezt példázza a zombori szobor állítástörténetének bemutatásával, majd sorra veszi a vidéken állított kisemlékeket.

A következő tanulmány a Szeplőtelen Szűz (Immaculata), főként nyugat-bácskai példáit mutatja be. Többek között ez olvasható a kultuszhely kialakításáról: „A Mária-tisztelet, a Szűzanya-kultusz emlékműveit a bácskai településeken nemcsak a templom körüli térben állították fel, hanem a települések más frekvenciált helyein is, illetve az állítatók családi háza előtt is.” Megjegyzi, hogy sok helyütt a kutatott térségben a lakosság ugyan kicserélődött, ám az etnikai változások ellenére megmaradtak az egykor állított szobrok. Úgy látszik, a szent tisztelete, Jézus anyjának kultusza hatásában erősebb, helye megbecsültebb, éppen ezért nem nyúltak hozzá a más vidékről, más hagyományokkal érkezők.

Silling a szobrok ikonográfiáját is elemzi, attribútumaikat értelmezi. Példái között, kitekintésképpen találunk bajmokit, topolyait is.

Az ötödik tanulmányban a Szent Iván-napi hagyományokat tekinti át a soknemzetiségű Bácskában. Sommásan összefoglalja a térség jellemzőit: „A török után ismét keresztény népességű Dél-Alföldön a szerb, a magyar, a német, a horvát, a ruszin, a szlovák lakosság, azaz az ortodox pravoszláv, a római katolikus, a görögkeleti, az evangélikus, a református, a görög katolikus felekezet, kisebb-nagyobb százalékban, máig egyaránt jelen van. És Szent Iván tisztelete is mindegyiküknél megtalálható.”

Röviden vázolja kultuszhelyét az említett vallásos közösségekben, majd számba veszi, hogy hol állnak templomok, kápolnák Vajdaság-szerte, melyeknek titulusát az igen népszerű szent adja.

A nyári napfordulóhoz kötődő kultusznap fontos eleme a tűzgyújtás, tűzugrás. A szerző példái mutatják, hogy a szokáscselekmény napjainkban is népszerű, élő. Sőt, több településen a művelődési egyesületek teremtették újjá, élesztették fel a hagyományt, s gondoskodnak annak továbbéléséről.

A tanulmányban magát a tűzugrás néprajzát is felvillantja, példái Adáról, Péterrévéről, Pacséról, Sztapárról, Oromhegyesről, Horgosról, Doroszlóról, Topolyáról, Kupuszináról, Szabadkáról, Szajánról valók, illetve a tartomány igen távoli, szerémségi hagyományait is sorolja.

A hatodik tanulmány Szent Vendel dél-alföldi tiszteletének emlékfoslányait gyűjti egybe. A kultusz kialakulásának ideje a török kiűzése utáni időszak, azaz az elnéptelenedett vidék újbóli belakásának, birtokbavételének ideje. Bácska gyéren lakott tájain ekkor a legeltető állattartás éli virágkorát, s a szent kultuszát – sok előbb említetthez hasonlóan – a vidékre érkező német telepések hozzák magukkal.

Mindennek bizonyítékát a hódásági, kerényi, bácszentiváni, szentfülöpi németek által épített kápolnáknak látja. A szent népszerűségét mutatja, hogy a házoromzatok szoborfülkéiben is megjelenik, mi több, Kupuszinán áll a védőszent egyetlen köztéri szobra. Silling áttekinti az egyéb ábrázolásokat, imafüzeteket, énekeket, sőt proverbiumokra is hoz példát.

A hetedik tanulmány Szent Anna bácskai tiszteletéről ad képet. Jézus nagyanyjának kultuszát a szentföldi háborúból visszatérő kereszties lovagok hozták magukkal és terjesztették el, s a hódolat hagyománya magyar vidéken még török előtti, népszerűségét mutatja, hogy a templomtitulusok között övé a negyedik hely. A mai Vajdasághoz tartozó Bácskában – írja Silling – három katolikus temploma és hat kápolnája épült. A három templom közül a kishegyesi volt az első, majd Kupuszinán s végül Bácsújlakon építettek Szent Anna titulusút. Számba veszi a kápolnákat is. Mint írja: „Szent Anna tiszteletének körében ritka a szabadtéri emlékmű.”

Egy zentai példát hoz a szoborállításra, melynek magas, oszlop talapzatán Szent Annát, Joakimot és a gyermek Máriát formázta meg az alkotó, és azt is közli róla, hogy fogadalmi szoborról van szó, melyet az 1849. évi polgárháború veszedelmei közt ajánlottak fel a szenteknek.

Az említett kompozíció képi ábrázolására is hoz példákat, s elemzi azokat. Mi több, archaikus népi imádságok „verbális” ikonográfiáiból is az olvasó elé tár néhányat.

A pestisszentek vajdasági tiszteletéről a nyolcadik tanulmányból tájékozódhat az olvasó. A XVIII. század, de a rákövetkező is, még a járványok ideje volt. „A leggyakoribb járványos betegség abban a korban a pestis volt, s ennek elhárítására leginkább a Szentháromság tiszteletét, imáadását, a hozzá való könyörgést tartották biztosnak” – írja Silling István. Templomokat és köztéri szakrális kisémlékeket emeltek a hívek, fogadalomból-félelemből, vallásos meggyőződésből. A Szentháromság tiszteletét mutatja, hogy a XVIII. századtól a XX. századig épültek templomok a tiszteletére, ilyen Bezdán, Zombor, Futak, Bácsújfalu, Ada, Újvidék, Csóka, Tamásfalva, Tóba, Kisbosznia, Kölpény és Alsófutak példája.

A Szent Rókus kultuszához kapcsolódó kápolnákat és szobrokat is e tanulmányában veszi számba, zombori, újvidéki, szabadkai, bácspalánkai, kerényi, apatini, szávaszentdemeteri, zimonyi, ürögi példákat hozva.

Majd a szentek sorát folytatva Borromei Szent Károly kultuszának elemeit vizsgálja, sorolva templomait Pancsován, Károlyfalván, Bácsstóvárosban, s egyetlen, topolyai kápolnájáról sem feledkezik meg.

A következő tanulmány – immáron a kilencedik – Szent Orbán, Szent Donát és Szent Trifun tiszteletéről szól. Bevezetésként lényegre törő rövidséggel áttekinti a vajdasági szőlőtermesztés múltját, ami voltaképpen dél-alföldi gazdálkodási hagyomány. A XVIII. századhoz érve megjegyzi, hogy a „...Bácska és a Bánság szőlőtermő vidékein nagy számban német telepések is laktak, ők művelték e mezőgazdasági kultúrát magas szinten”. Sietve hozzáfűzi, hogy mindez nem jelentette azt, hogy a vidék más nemzetiségű lakosai körében ismeretlen lett volna a szőlőkultúra.

Szent Orbán kultuszára utalva említi a palicsi Orbán-keresztet, a fürdőhely vasúton túli Orbánfalvának nevezett településrészét. A kereszt, mint írja, onnan kapta a nevét, hogy az Orbán-napi búcsút körülötte tartották.

A sort – topolyai és szabadkai szokásleírások elemzése után – a felsőhegyi Orbán-kápolnával folytatja, majd Szent Donát kultuszára tér ki.

A tanulmány zárásaként utal a bánsági Klári Szent Orbán titulusú templomára és a Versec környéki kápolnákra, szobrokra.

Végül Szent Trifun kultuszát s a napjához kapcsolódó szokásokat vizsgálva, arra a megállapításra jut, hogy sok a rokon vonás a katolikusok Vince-napi hagyományaival.

Szent Cirákus (Cirjék), a szemverést gyógyító címet viseli a kötet tizedik tanulmánya. Silling megállapítja, hogy a Tizennégy Segítőszent – egyik közülük Szent Cirákus – eleddig elkerülte a vajdasági kutatók figyelmét, s a témával inkább csak érintőlegesen foglalkoztak. Tanulmányában vizsgálat tárgyává teszi az etnomedicina és a szenttisztelet kapcsolatát, a ráolvasásszövegeket elemezve.

Megjegyzi, hogy „[a] Tizennégy Segítőszent csoportjában a mélységesen vallásos ember szinte minden gondjára, betegségére talált megfelelő védőszentet, oltalmazót...” – mindebből következik, hogy a témában a XXI. századi kutató napjainkban is találhat kedvére kutatni valót.

A tizenegyedik tanulmány témája a Szent, az Isten Fia kultuszának egy igen népszerű elemét, Jézus Szíve kultuszát, annak társadalomtörténeti vonatkozásait vizsgálja.

Vidékünkön a kultusz a török háborúk, majd a Rákóczi-féle szabadságharc után kezdett igazán gyökeret eresztetni. A tanulmányíró számba veszi a Jézus Szíve titulusú templomokat, kápolnákat, s megállapítja, hogy Bácskában kilenc templom és négy kápolna is van, míg a Bánság szerbiai részén egy sincs. Mindezt – a kultusz terjesztését, életben tartását – azzal magyarázza, hogy a Kalocsai érsekség nagy gondot fordított papjai képzésekor a vallásos hódolat egyházi irányítású szervezésére. Emellett az érsekség területén működött szerzetesrendek is terjesztették a tiszteletét Bácskában. A képi ábrázolások fő- és mellékoltárok sokaságát eredményezte, szakrális kisemlékek – Jézus szíve szobrok – kerültek felállításra a hívek nem kis anyagi áldozatvállalásával.

A gazdag vallási hagyományról szinte leltárszerű kitekintést talál az olvasó a cikkben.

A szentsír tiszteletéről a könyv tizenkettedik tanulmányából tájékozódhatunk. Liturgia történeti adalékkal vezeti be a cikkét, amikor a hűsvéti szertartásrend nagypénteki elemeiből az oltáriszentség áthelyezését, Krisztus jelképes sírja mellé tételét írja le. Ezzel – folytatja Silling – a templom szakrális központja az oltár helyett, ideiglenesen a szentsír lesz. Ennek őrzése, díszítése, a köré szerveződő liturgikus cselekmények részletekbe menő bemutatása adatgazdag része a tanulmánynak.

A könyv zárásaként, a tizenharmadik tanulmány a bácsi remetekápolnáról és eredetének mondáiról ad számot. Bács a magyar középkori vallási élet egyik központja, a kalocsai érsek nyári rezidenciája, ahol nemegyszer az ország királya is vendégeskedett. „A feljegyzések szerint a legrégebbi bácskai

szentélyként a Bács melletti erdőben álló Remete Szent Antal-kápolnát tudjuk, amely a legenda szerint a város törökök általi elfoglalása után templomként szolgált a maradék katolikusoknak, s a Mosztonga folyócska és a Duna árterülete közötti erdőség jó búvóhelyet nyújtott a megmaradáshoz” – írja Silling. Ezek után különböző források vallatásába kezd, s hosszasan tárgyalja a kápolna történetét. A fejtegetéséből az derül ki, hogy a török alatt az általuk megtűrt ferencesek szolgáltak a szakrális építményben, gondozván a vidéken maradt keresztények vallási-lelki életét.

A tanulmány második részében a kápolnához kapcsolódó mondai hagyományt tekinti át. Az elemzett folklórananyag eredetmonda, s azt erősíti, hogy a kápolna Páduai Szent Antal tiszteletére épült, míg másik elemzett forrása szerint Remete Szent Antal a titulusa, s a bácsi erdőkben lakó remetéknak épülhetett.

Minden tanulmány után található jegyzék a felhasznált irodalomról és bőséges, színes képanyag. Az olvasó tehát képileg is tájékozódhat az írásban foglaltakról, ami nagy erénye az ízlésesen szerkesztett könyvnek, melyet két kiadó is jegyez: az újvidéki Forum és a zentai Vajdasági Magyar Művelődési Intézet. Magam szívesen láttam volna a részben átdolgozott tanulmányok első megjelenési helyének jegyzékét is, így azonban marad az utánuk keresés izgalma a filosz számára.

Könyve tizedik tanulmányának bevezető soraiban kérdést fogalmaz meg Silling István: „... vajon a közzétett kutatási eredményeink – mármint a vajdasági magyarokéi [betoldás tőlem] – eljutnak-e a magyar nyelvterületen hasonló témakörrel foglalkozó szakemberekhez.” Bár a felvetést inkább költőinek érzem, mégis valami azt mondatja velem, hogy reagálni kell rá. Nos, a magam tapasztalatából mondom: igen, eljutnak! De hogyan? Hát úgy, hogy a legtöbb esetben maguknak a szerzőknek kell gondoskodniuk publikációik célba juttatásáról... Így azután sokszor „házalunk” kevéske tiszteletpéldányainkkal, hogy a tudományos műhelyek könyvtáraiban ott sorakozzanak a polcokon a vajdasági könyvek, tudományos eredmények is. Silling István felvetése tehát nagyon is helyénvaló, hiszen a leadott kötetes példányok nem tudni, hova kerülnek. Ezért marad a magad uram, ha szolgád nincsen elve és gyakorlata a terjesztés terén is. Az ily módon célba juttatott kötetek azután a kötelező szakirodalmi tájékozódás egyetemi tanszéki listáira is felkerülnek – s megint csak a magam tapasztalatára hagyatkozva mondom –, ámbátor arról azonban már nem vagyok meggyőződve, hogy a feladatot maradéktalanul abszolválják is a hallgatók. De ez már egy másik történet.

A 2014-ben megjelent kötet fontos állomása a vajdasági magyar népi vallásosság kutatásának.